

УДК 343.1 (477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.3.45>

ЕЛЕКТРОННІ ДОКАЗИ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Мілімко Л.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри фінансових розслідувань
та економічної безпеки
Державного податкового університету
ORCID: 0000-0001-5821-5862
e-mail: larisa_milimko@ukr.net*

Жидовцев Я.В.,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри фінансових розслідувань
та економічної безпеки
Державного податкового університету
ORCID: 0009-0008-9555-2049
e-mail: yaroslav_as@ukr.net*

Мілімко Л.В., Жидовцев Я.В. Електронні докази в кримінальному судочинстві України.

У статті авторами здійснена спроба визначення місця та ролі електронних доказів в кримінальному судочинстві, встановлені ознаки електронних доказів та сформульована авторська дефініція «електронні докази». Зокрема, виявлено, що у кримінально-процесуальному законодавстві відносно електронних доказів урегульовані не достатньо чітко, що тягне за собою відсутність єдиного підходу щодо розуміння судами електронних доказів.

У представленому дослідженні авторами встановлено, що основними ознаками електронних доказів є те, що це інформація в електронній (цифровій) формі; ця інформація міститься в електронних документах або в інших візуально виражених формах (текстових, мультимедійних та голосових повідомленнях, у формі метаданих, баз даних та інших даних в електронній формі; місцем зберігання такої інформації є карти пам'яті, мобільні телефони, сервера, системи резервного копіювання (USB-флеш-накопичувачі, вінчестери (зовнішні жорсткі диски) тощо); вони вільно переміщуються в електронній мережі без технічного носія та не мають нерозривного зв'язку з матеріальним носієм; вони потребують специфічного порядку збирання, перевірки й оцінки; підлягають сприйняттю лише завдяки використанню спеціальних технічних засобів і програмного забезпечення; не мають обмежень щодо кількості разів використання.

Вважаємо, що електронні докази доцільно визнати самостійною групою доказів і закріпити в КПК України. При цьому під поняттям «електронний доказ в кримінальному судочинстві» слід розуміти інформацію про факти та обставини кримінального провадження, що зафіксована в електронній формі та є відмінною від доказів в електронному вигляді і отримана в передбаченому кримінальним процесуальним законодавством порядку.

Форми відображення інформації в електронному доказі (джерела електронних доказів) характеризуються багатоманітністю і не є сталими джерелами в силу інтенсивного розвитку інформаційних технологій. Найпоширенішими джерелами електронних доказів є: електронний документ (у розумінні закону України «Про електронні документи та електронний документообіг»); сайти в комп'ютерній мережі; електронні бази даних; файли та групи файлів; електронні пошти; чати; сервери; записи з камер відео спостереження, реєстраторів, іншого програмного забезпечення; застосунки, які встановлені на мобільних телефонах, планшетах чи інших електронних пристроях тощо.

Ключові слова: доказ; електронний доказ; речовий доказ; джерело доказів; кримінальне провадження; кримінальний процес; кримінальне судочинство; документ; форма.

Milimko L.V., Zhydovtsev Y.V. Electronic evidence in criminal proceedings of Ukraine.

In the article, the authors attempt to determine the place and role of electronic evidence in criminal proceedings, and also identify the features of electronic evidence and formulate the author's own definition of "electronic evidence". In particular, it is noted that the Criminal Procedure Code does not regulate the relationship with electronic evidence in a sufficiently clear manner, resulting in a lack of uniformity in the courts' understanding of electronic evidence.

In the presented study, the authors found that the main characteristics of electronic evidence are that it is information in electronic (digital) form; this information is contained in electronic documents or in other visually expressed forms (text, multimedia and voice messages, in the form of metadata, databases and other data in electronic form); such information is stored on memory cards, mobile phones, servers, backup systems (USB sticks, hard disks); it requires a special procedure for collection, verification and evaluation; it can be perceived only through the use of special hardware and software; it has no limit on the number of times it can be used.

We believe that electronic evidence should be recognized as an independent group of evidence and enshrined in the CPC of Ukraine. At the same time, the concept of "electronic evidence in criminal proceedings" should be understood as information about the facts and circumstances of criminal proceedings, which is recorded in electronic form, is different from evidence in electronic form, and obtained in accordance with the procedure provided for by criminal procedural law.

The forms of displaying information in electronic evidence (sources of electronic evidence) are characterized by diversity and are not sustainable sources due to the intensive development of information technology. The most common sources of electronic evidence are: an electronic document (within the meaning of the Law of Ukraine "On Electronic Documents and Electronic Document Management"); websites on a computer network; electronic databases; files and groups of files; e-mails; chats; servers; recordings from video surveillance cameras, recorders, other software; applications installed on mobile phones, tablets or other electronic devices, etc.

Key words: evidence; electronic evidence; material evidence; source of evidence; criminal proceedings; criminal procedure; criminal justice; document; form.

Постановка проблеми. У світі розвиток нових технологій і, зокрема, інформатизація суспільства відбувається дуже динамічно. Крім того, чинники, що з'явилися останнім часом (епідемія, спричинена коронавірусною інфекцією, пов'язані з нею карантин і глобальний локдаун, бойові дії на території України, введення воєнного стану), вплинули на те, що виникла нагальна потреба у дистанційній взаємодії. Всі технічні умови для такої взаємодії вже були сформовані. Саме тому багато сфер життя перейшли в онлайн режим, на електронний документообіг. Така взаємодія залишає багато слідів, що можуть слугувати доказами в кримінальному, адміністративному, цивільному та господарському судочинстві.

Стан опрацювання проблематики. Проблеми електронних доказів у вітчизняному судочинстві є предметом наукових досліджень багатьох вчених та викликають багато суперечок, в тому числі і у сфері кримінально-процесуальних відносин. У зв'язку з цим останніми роками багато науковців, серед яких Д.О. Алексєєва-Процюк, О.М. Брисковська, А.-М.Ю. Ангеленюк, Н.М. Ахтирська, О.Г. Козицька, О.В. Музиченко, О.П. Метелев, А.А. Назарко, Л.М. Ніколенко, О.В. Сіренко та інші у своїх наукових працях формують поняття «електронні докази», описують дане явище, визначають проблеми регулювання та пропонують шляхи їх вирішення. Подекуди позиції вчених на ці питання є різнополюсними.

Мета статті полягає у проведенні наукових досліджень з метою удосконалення законодавства у сфері використання електронних доказів в кримінальному судочинстві.

Виклад основного матеріалу. Поняття, підстави та порядок використання електронних доказів в адміністративному, господарському та цивільному судочинстві урегульовано відповідними параграфами процесуальних кодексів (статтями 99-100 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) [1], статтями 96-97 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України) [2], статтями 100-101 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) [3]. В Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) [4] такі норми не згруповані в одному параграфі, однак, низка норм передбачає врегулювання відносин щодо електронних доказів в узагальненому вигляді.

В ЦПК, ГПК та КАС України законодавцем чітко розмежовуються поняття «речовий доказ», «письмовий доказ» та «електронний доказ». Фактично ці форми визнані процесуальними дже-

релами доказів. При цьому слід мати на увазі, що не є електронним доказом письмовий доказ, що подається в електронній формі (ч. 3 ст. 91 ГПК України, ч. 3 ст. 94 КАС України, ч. 3 ст. 95 ЦПК України). Водночас, учасники справи мають право подавати електронні докази в паперових копіях, посвідчених у порядку, передбаченому законом. Паперова копія електронного доказу не вважається письмовим доказом (ч. 3 ст. 96 ГПК України, ч. 3 ст. 99 КАС України, ч. 3 ст. 100 ЦПК України). Ці положення цілком корелюються і з положеннями щодо електронних доказів в кримінальному судочинстві.

Частиною 2 статті 96 ГПК України встановлено, що електронні докази подаються у формі документів на які накладено кваліфікований електронний підпис, відповідно до вимог законів України «Про електронні документи та електронний документообіг» [5] та «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» [6]. Водночас, ч. 2 ст. 100 ЦПК України та ч. 2 ст. 99 КАС України не передбачають подання електронних доказів лише у формі електронних документів.

В кримінально-процесуальному законодавстві відносини щодо електронних доказів урегульовані не достатньо чітко, а з аналізу судової практики вбачається, що відсутній єдиний підхід щодо уніфікованого позначення у вироках судами електронних доказів. Зокрема, в одному випадку електронні докази визначаються як «речові докази носіїв на яких знаходиться інформація» [7], в іншому – як «речові докази відеозаписів, що розміщені на CD-дисках» [8], або як «матеріали негласних слідчих розшукових дій і докази – мобільні телефони та переписки в них через в месенджері «Telegram»» [9], чи як «речові докази чи інформація, вилучена в ході тимчасового доступу до речей і документів – оптичний CD-R диск з електронною інформацією» [10]. Таким чином слід зазначити про відсутність конкретизації в термінологічному визначенні судами таких доказів. У зв'язку з цим є нагальна потреба законодавчого закріплення поняття «електронні докази» в кримінальному провадженні з метою уніфікованого його тлумачення.

Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 3 жовтня 2017 року [11] визначені дефініції «електронні докази» у всіх трьох сферах судочинства. У загальному розумінні законодавця «електронні докази» – це інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема електронні документи (текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), вебсайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі. Такі дані найчастіше зберігаються на картах пам'яті чи мобільних телефонах, на серверах чи системах резервного копіювання, а також на інших місцях збереження даних в електронній формі, в тому числі в мережі Інтернет.

Чинне кримінальне процесуальне законодавство не містить легальної дефініції електронний доказ. З огляду на це, у правовій доктрині сформовано низка підходів до тлумачення суті цього поняття. Переважна більшість вчених, серед яких Д.О. Алексєєв-Процюк, О.М. Брисковська, М. Новак, Я.В. Свистун під поняттям «електронні докази» розуміють, що це дані або інформація, яка з'явилася внаслідок використання цифрової техніки і відповідного програмного забезпечення, та може бути використана в судовому процесі [12, с. 250; 13; 14, с. 367; 15, с. 256–260].

Як вважає О.В. Сіренко, електронні докази – це дані про обставини, що мають значення для кримінального провадження й існують у нематеріальному вигляді в межах технічного носія чи каналу зв'язку та сприйняття і дослідження яких можливе за допомогою технічних засобів і програмного забезпечення [16, с. 208–214].

У розумінні О.Г. Козицької, електронний доказ є цифровим об'єктом, який був засобом чи знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберіг електронно-цифрові сліди кримінального правопорушення, був предметом або об'єктом вчинення кримінального правопорушення або містить інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження [17, с. 418–421].

За визначенням В.М. Фігурського, електронна форма інформації становить нематеріальну версію інших форм інформації (письмової, графічної, аудіовізуальної та їх поєднанні). Вона може відтворювати абсолютно всі елементи інформації в матеріальній формі. Понад те, електронна форма має перевагу, адже містить параметри, недоступні іншим формам (наприклад, метадані). Тож докази в електронній формі – це інформація, створена, оброблена, збережена або передана за допомогою аналогових чи цифрових сигналів, що має значення для кримінального провадження.

Докази в електронній формі є новим соціально-правовим явищем в інформаційну епоху. У порівнянні з доказами у поза електронній формі, вони мають власну природу, яка зумовлює їх особливості, потребують іншого механізму доказування, що свідчить про самостійне місце у системі процесуальних джерел доказів [18, с. 97–105].

Аналізуючи поняття «електронний доказ» ми можемо встановити ознаки, якими законодавець його охарактеризував. Це, зокрема: а) інформація в електронній (цифровій) формі; б) ця інформація міститься в електронних документах або в інших візуально виражених формах – текстових, мультимедійних та голосових повідомленнях, у формі метаданих, баз даних та інших даних в електронній формі; в) місцем зберігання такої інформації є карти пам'яті, мобільні телефони, сервера, системи резервного копіювання (USB-флеш-накопичувачі, вінчестери (зовнішні жорсткі диски) тощо).

Даний перелік, на наш погляд, слід доповнити також ознаками, що наведені Д.О. Алексеевою-Процюк та О.М. Брисковською: «вони можуть бути як створені людиною, так і бути результатом функціонування інформаційної системи; вони вільно переміщуються в електронній мережі без технічного носія та не мають нерозривного зв'язку з матеріальним носієм; вони потребують специфічного порядку збирання, перевірки й оцінки» [12, с. 252]. Н.М. Ахтирська також визначає ознаки електронних доказів, які заслуговують на увагу, а саме: «їх не видно неозброєним оком: вилучити їх подекуди може лише спеціаліст; вони є нестійкими, за певних обставин інформація в пам'яті пристрою може бути змінена або втрачена. Наприклад, у разі розрядки пристрою або недостатності пам'яті система накладає (записує) нову інформацію замість попередньої, а це значить, що й докази можуть бути знищені. Комп'ютерна пам'ять може бути пошкоджена або знищена під впливом фізичних факторів (високий рівень вологості, висока температура) та електромагнітних хвиль; їх можна копіювати без втрати якості необмежену кількість разів, і будь-яка наступна копія не буде відрізнятися від оригіналу [19, с. 125].

В свою чергу В.М. Фігурський визначив такі ознаки електронних доказів: 1) їх творцем є як людина, так і комп'ютерна система; 2) мають нематеріальний вираз, що дає їм можливість зберігатися на відповідному носії (приміром смарт-годиннику, смартфоні, планшеті, ноутбучі, жорстких дисках, флеш-накопичувачах) чи кількох носіях одночасно, проте без нероздільного зв'язку з ними або перебувати у цифровому середовищі (зокрема хмарному сховищі) без такого носія; 3) внаслідок цього підлягають сприйняттю лише завдяки використанню спеціальних технічних засобів і програмного забезпечення; 4) можуть зберігатися без змін упродовж тривалого часу, бути скопійовані чи переслані, не зазнаючи коригування їх змісту, та не мають обмежень у кількості разів використання; 5) з іншого боку, через свою природу докази в електронній формі піддатливі до маніпуляцій та знищення; 6) копії деяких доказів в електронній формі (документів) за наявності обов'язкових реквізитів (зокрема електронного підпису) прирівнюються до оригіналу та можуть використовуватися у кількох справах одночасно [18, с. 100].

Законодавець визнає одним із електронних доказів електронний документ. Під поняттям електронний документ, відповідно до ч. 1 ст. 5 закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», розуміють, що це документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа. Таким чином лише частину електронних доказів можуть складати електронні документи.

Електронні документи мають свої особливості і до них висуваються певні вимоги, зокрема, це можуть бути текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо; вони зберігаються на картах пам'яті чи мобільних телефонах, на серверах чи системах резервного копіювання, а також на інших місцях збереження даних в електронній формі, в тому числі в мережі Інтернет; інформація в електронному документі зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа, зокрема, електронний цифровий підпис.

Не дивлячись на те, що у КПК України відсутні визначення «електронний доказ» та «електронний документ», однак, у ч. 3 ст. 99 параграфу 4 «Речові докази і документи» КПК України вказується на те, що сторона кримінального провадження, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, зобов'язані надати суду оригінал документа. При цьому законодавець зазначає, що оригіналом документа є сам документ, а оригіналом електронного документа – його відображення, якому надається таке ж значення, як документу. Умови та порядок використання в кримінальному судочинстві електронних документів передбачено ч. 5 ст. 106 КПК України, в якій зазначено, що обіг електронних документів у кримінальному провадженні в

частині, не врегульованій цим Кодексом, регулюється іншими законами щодо електронних документів та електронного документообігу.

З цього приводу слід звернути увагу на судову практику в господарському судочинстві: постанови Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 11 червня 2019 року у справі № 904/2882/18 [20], від 24 вересня 2019 року у справі № 922/1151/18 [21], від 28 грудня 2019 року у справі № 922/788/19 [22], від 16 березня 2020 року у справі № 910/1162/19 [23] в яких зазначається, що роздруківка електронного листування не може вважатись електронним документом (копією електронного документа) в розумінні положень ч. 1 ст. 5 закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», тобто, не може вважатись доказом, бо не містить електронного підпису, який є обов'язковим реквізитом електронного документа, оскільки у такому разі неможливо ідентифікувати відправника повідомлення і зміст такого документа не захищений від внесення правок і викривлення.

Вважаємо, що даний підхід є прийнятним і в кримінальному судочинстві, так як впливає з положень закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» на який посилається КПК України в частині використання електронних доказів.

На наш погляд доцільно погодитися з позицією О.В. Музиченко та М.В. Карандась, які пропонують визнати електронний документ джерелом доказів у кримінальному провадженні [24, с. 167–174]. Але, електронні докази можуть відображатися і в інших формах. Фактично, будь-яка форма відображення електронного документа є джерелом доказів. З цього приводу ми частково можемо погодитися з позицією А.-М.Ю. Ангеленюк, яка поряд з такими джерелами отримання електронних доказів у кримінальному провадженні, як цифрові документи або інші електронні докази, надані офіційними установами або щодо яких надано доступ до інформації, яка зберігається на сервері; записи автономних систем (камери відео спостереження, реєстратори, інші програмні забезпечення, застосунки, які встановлені на мобільних телефонах, планшетах чи інших електронних пристроях) пропонує визнати джерелами електронних доказів – електронні докази отримані в результаті проведення слідчих (розшукових) дій або негласних слідчих (розшукових) дій; електронні докази отримані в результаті проведення заходів забезпечення або запобіжних заходів; електронні докази отримані в результаті зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису; електронні докази отримані в результаті тимчасового вилучення майна [25, с. 214–218]. Вважаємо, що здійснення певного виду процесуальних дій в ході збирання електронних доказів, не може бути джерелом доказів, а визначає лише за якою процедурою буде здійснений доступ і отримана інформація щодо фактичних даних, що знаходиться у певних джерелах доказів.

У свою чергу, С.С. Чернявський, Ю.Ю. Орлов у переліку електронних відображень вказують і на джерела електронних доказів, які відносять до електронних відображень: портали, сайти в комп'ютерній мережі; електронні бази даних; файли та групи файлів; зміст електронної пошти, чатів; вихідні та виконувані модулі комп'ютерних програм; інші відомості та (або) комп'ютерні інструкції в інформаційній мережі або на технічному носіїві [26, с. 112–124].

На нашу думку, зважаючи на те, що цифрові технології розвиваються вкрай швидко, то варто погодитися з позицією В.М. Фігурського, який наголошує на тому, що нормативно закріпити вичерпний перелік джерел отримання доказів в електронній формі навряд чи можливо [18, с. 101].

Таким чином, за сучасних умов розвитку інформаційних технологій найпоширенішими джерелами електронних доказів можемо назвати: сайти в комп'ютерній мережі; електронні бази даних; файли та групи файлів; електронні пошти; чати; сервери; записи з камер відео спостереження, реєстраторів, іншого програмного забезпечення; застосунки, які встановлені на мобільних телефонах, планшетах чи інших електронних пристроях тощо.

Висновки. Отже, на основі проведеного аналізу вважаємо, що у кримінальному судочинстві інформація в електронному відображенні про факти і обставини, що встановлені в кримінальному провадженні, та існує в електронній формі може бути визнана у встановленому законом порядку електронним доказом. Електронні докази, в яких основу становить електронний документ, доцільно визнати самостійною групою доказів і закріпити в КПК України.

Під поняттям «електронний доказ в кримінальному провадженні» слід розуміти інформацію про факти та обставини кримінального провадження, що зафіксована в електронній формі та є відмінною від доказів в електронному вигляді і отримана в передбаченому кримінальним процесуальним законодавством порядку. Форми відображення інформації в електронному доказі (дже-

рела електронних доказів) характеризуються багатоманітністю і не є сталими джерелами в силу інтенсивного розвитку інформаційних технологій.

Основними ознаками за якими можливо відмежувати електронні докази від доказів в електронній формі та інших доказів є: а) інформація в електронній (цифровій) формі; б) ця інформація відображена у формі електронних документів або інших візуально виражених формах – текстових, мультимедійних та голосових повідомленнях, у формі метаданих, баз даних та інших даних в електронній формі; в) місцем зберігання такої інформації є карти пам'яті, мобільні телефони, сервера, системи резервного копіювання (USB-флеш-накопичувачі, вінчестери (зовнішні жорсткі диски) тощо); в) вони можуть бути як створені людиною, так і згенеровані автоматично; г) вони вільно переміщуються в електронній мережі; г) вони потребують специфічного порядку збирання, перевірки й оцінки.

Найпоширенішими джерелами електронних доказів є: електронний документ (у розумінні закону України «Про електронні документи та електронний документообіг»); сайти в комп'ютерній мережі; електронні бази даних; файли та групи файлів; електронні пошти; чати; сервери; записи з камер відео спостереження, реєстраторів, іншого програмного забезпечення; застосунки, які встановлені на мобільних телефонах, планшетах чи інших електронних пристроях тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення 12.02.2025).
2. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991. № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення 02.02.2025).
3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення 02.02.2025).
4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 02.02.2025).
5. Про електронні документи та електронний документообіг: закон України від 22.05.2003. № 851-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text> (дата звернення 18.02.2025).
6. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги: закон України від 05.10.2017. № 2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text> (дата звернення 18.02.2025).
7. Вирок у кримінальній справі № 711/4173/22 від 28.02.2023 Золотоніського міськрайонного суду Черкаської області. (Судове провадження 1-кп/695/190/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109268371>.
8. Вирок у кримінальній справі № 352/1477/21 від 05.04.2023 Тисменицького районного суду Івано-Франківської області. (Судове провадження 1-кп/352/52/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110016374>.
9. Вирок у кримінальній справі № 331/4290/23 від 04.04.2024 Жовтневого районного суду м. Запоріжжя. (Судове провадження 1-кп/331/236/2024). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118116755>.
10. Вирок у кримінальній справі № 521/16516/23 від 18.06.2024 Малиновського районного суду м. Одеси. (Судове провадження 1-кп/512/999/24) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120790234>.
11. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: закон України від 03.10.2017. № 2147-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19> (дата звернення: 06.01.2025).
12. Алексеева-Процюк Д.О., Брисковська О.М. Електронні докази в кримінальному судочинстві: поняття, ознаки та проблемні аспекти правозастосування. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 2. С. 247–253.
13. Novak M. Digital Evidence in Criminal Cases Before the U.S. Courts of Appeal: Trends and Issues for Consider-ation. *Journal of Digital Forensics, Security and Law*. 2020. Vol. 14. № 4. URL: <https://commons.erau.edu/jdfsl/vol14/iss4/3>.
14. Свистун Я.В. До питання правової природи електронних доказів. Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану. Тези доповідей

- Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 25 листопада 2022 року). Харків, 2022. С. 363–368.
15. Цехан Д.М. Цифрові докази: поняття, особливості та місце у системі доказування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2013. № 5. С. 256–260.
 16. Сіренко О.В. Електронні докази в кримінальному провадженні. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія і практика)*. 2019. Вип. 14. С. 208–214.
 17. Козицька О.Г. Щодо поняття електронних доказів у кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 8, 2000. С. 418–421. URL: http://lsej.org.ua/8_2020/105.pdf.
 18. Фігурський В.М. Докази в електронній формі у кримінальному провадженні. *Галицькі студії. Юридичні науки*. № 4, 2023. С. 97–105.
 19. Ахтирська Н.М. До питання доказової сили кіберінформації в аспекті міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, Сер. Право. 2016. Вип. 36. Т. 2. С. 123–125.
 20. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 11.07.2019 у справі № 904/2882/18. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/82426143>.
 21. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 24.09.2019 у справі № 922/1151/18. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/84515934>.
 22. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 28.12.2019 у справі № 922/788/19. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/86717260>.
 23. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 16 березня 2020 року у справі № 910/1162/19. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/88244984>.
 24. Музиченко О.В., Карандась М.В. Електронні докази як джерела доказів у межах кримінального провадження: судова практика та нормативне регулювання інших процесуальних кодексів України. *Київський часопис права*. № 2, 2022. С. 168–174.
 25. Ангеленюк А.-М.Ю. Використання електронних доказів у кримінальному процесуальному праві України (проблемні питання). *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія Право. № 79, ч. 2, 2023. С. 214–218. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/10/34-1.pdf>.
 26. Чернявський С.С., Орлов Ю.Ю. Електронне відображення як джерело доказів у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 2. С. 112–124. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkc_2017_2_16.